

TÉNYEK ÉS NÉZETEK

(1968. kos hava)

Bizalom

Herceg János az utóbbi időben a jugoszláviai magyarság némely problémáját taglalja 7 Nap-beli cikkeiben, s valljuk meg, olyan írások ezek, melyekre igen nagy szükség van. S jó, hogy épp Herceg János nevét olvassuk ezek alatt a cikkek alatt.

„Oktalan bizalmatlanság” című szókimondó cikkében egy olyan kulturális szervért száll síkra, mely a vajdasági magyarok kulturális életét irányítaná, összefogná a törekvéseket, s avatottan, szakértelemmel követné, segítené, ami történik. Itt most a cikkel s a benne felvetett gondolattal nem is foglalkoznék részletesebben, ezt az írást el kell olvasni, s a javaslat megvalósításáért harcolni. Még akkor is, ha esetleg nem értünk mindenben egyet az ajánlással, vagy ha talán más formában is el tudjuk képzelni a jugoszláviai magyarság kulturális életének szervezését és formálását.

En a bizalom témáját venném át Herceg Jánostól, illetve a bizalmatlanságét. Azét a bizalmatlanságét, mely más irányban is megnyilvánul, s nem másoknak irántunk való viszonyában jelentkezik.

A bizalmatlanság bennünk van.

A 7 Napnak ugyanabban a számában, ahol Herceg János említett írása jelent meg, olvastuk dr. Rehák Lászlónak A nemzetiségek kultúrája című, szerintem rendkívül jelentős cikkét is. Ez az írás sok gondolatot ébreszt, cselekvésre késztet, s külön figyelemre méltó, amit Rehák László a nemzetiségi iskolákról mond. Nem idéznék, csupán összefoglalnám Rehák szavait: Az anyanyelvi iskoláztatás a nemzetiségek politikai jogainak is a megvalósítása, a szocialista humanizmus érvényesítése az emberi személyiség harmonikus kialakításában, a szakképesítés megszerzését teszi lehetővé, ezzel pedig az egyén és az egész nemzetiség afirmálódását is.

Ez így van, de itt az ideje, hogy a dolgokat konkrétan is megnézzük, a fennálló helyzetet elemezzük. S akkor mit látunk? Azt, hogy a nemzetiségi szülők egy része nem járattja gyermekeit nemzetiségi iskolába. Se elemi, még kevésbé középfokon. Lehet, hogy ez csak elszórtan jelentkezik nagyobb mértékben, mint például Újvidéken, de a tény előtt nem szabad szemet hunynunk, s — miként megtörtént — a tények megállapítása után egyszerűen elhallgatnunk. Mert ha áll, amit Rehák írt, márpedig aligha férhet hozzá kétség, akkor nem maradhatunk meg a szavaknál.

Tizenöt-husz évvel ezelőtt más volt a helyzet. Ügyszólván minden magyar gyerek anyanyelvén végezte legalább az elemi iskolát (ahol volt), legfeljebb a középiskolát nem — kényszerűségből. Emlékszem, itt Újvi-

déken a negyvenes évek közepén a szülők küldöttsége követelte a hatóságoktól a magyar középiskola megnyitását, illetve fenntartását; az utóbbi években, úgy tudom, sok helyütt a nemzetiségi szülők azt követelik, hogy nemzetiségi helyett szerbhorvát tagozatok nyúljanak.

Ennyire megváltozott a világ?

Nagyon messzire jutnánk, ha végig akarnám elemezni az okokat, melyek a jelenlegi helyzetet előidézték. Akkor beszélni kellene az úgynevezett területi iskolák megalakulásáról s arról, mennyire nem következetesen nyitották őket; beszélni kellene az úgynevezett kétnyelvű tagozatokról, melyekről ezen a helyen egyébként már szoltam; meg kellene említeni, mennyi szó esett arról, hogy a nemzetiségi tagozatokon a gyerekek nem sajátítják el kellőképpen a szerbhorvát nyelvet, ezért nem folytathatják eredményesen iskoláikat, nem érvényesülhetnek az életben — s meglett az eredménye: a gyerekek egy részét már nem is járatták anyanyelvi iskolába; és persze arról sem lenne szabad megfeledkezni, hogy elég későn nyitlak magyar tannyelvű szakközépiskolák.

Mit akarok mondani? Hogy vissza kell szerezni a szülők bizalmát, vagy talán vissza kell nekik adni az anyanyelvi oktatásba vetett bizalmat; tudatosítani, hogy az anyanyelvi oktatás a helyes út, amely gyermekeik jövőjét ugyanúgy biztosítja, mint a másik, de anyanyelvükön tanulva válnak igazi, teljes emberekké, mert megmarad az a kincsük, mely nélkül igazi műveltségről nem is beszélhetünk: az anyanyelv.

S az anyanyelv használata szerves része kell hogy legyen mindennapi életünknek, hogy ne halljuk azt a szomorú kijelentést: nehezen fejezem ki magam anyanyelvemen. Meg kell adnunk az anyanyelvnek azt a helyet, mely megilleti, s azoknak, akik anyanyelvüket beszélnek, akár szerbek, horvátok, szlovénok, albánok, magyarok, olaszok vagy szlovákok, biztosítani a jogokat s lehetőségeket, hogy minden út szabad, minden kapu nyitva álljon előttük, mindenütt megértsék őket, és mindenütt, mindenben érvényesülhessenek. Ahogy dr. Rehák László mondja említett cikkében: „Az anyanyelv egyenrangú használata... nálunk egyre lényegesebb elemévé válik annak, hogy az ember mint termelő teljes egészében megnyilatkozhatson, elemévé válik az ember érvényesülésének...” S hozzátennék: az embernek nemcsak mint termelőnek, hanem mint a civilizáció és kultúra alanyának is. Csak ebben az esetben válik valósággá, amit Rehák is ír, hogy: „...a nemzetiségek társadalmunkat mint egészet gazdagítják és... hozzájárulnak az egész ország kulturális és társadalmi fejlődéséhez”, ezen túlmenően pedig csak így biztosíthatjuk, hogy „a nemzetiségekhez tartozó egyén állandó és tartós összetevője” legyen „a jugoszláv társadalmi közösségnek és ugyanakkor bizonyos mértékben” bekapcsolódják „anyanemzetének kulturális alkotó tevékenységébe”.

Azt hiszem, ez most a lényeges kérdés, melyről nem szabad elfeledkeznünk.

Egy lap gondolata

Egy új folyóirat gondolatát vetette fel Bori Imre a Magyar Szóban, egy folyóiratét, mely a Népoktatás helyett jönne, azt az úrt lenne hivatott betölteni, mely a magyar nyelvű pedagógiai folyóirat — ma is vallo: fölösleges, helytelen, önkényes — megszüntetése óta fennáll. Mert a Pedagoška stvarnost, mellyel a Népoktatás „fuzionált” (kénytelen vagyok itt idézőjelet használni, hogy éreztsem a képmutatást, mely e mögött a szó mögött adott esetben rejlik), nem tudta a magyar pedagógiai folyóirat szerepét betölteni. A Školski život, a szabadkaiak kétnyelvű pedagógiai folyóirata nem lehet vajdasági, sőt jugoszláviai jel-

legű kiadvány. Viszont évek óta és mind fokozottabb mértékben van szükség egy olyan orgánusra, mely magyar nyelven foglalkozik pedagógiai kérdésekkel.

Az az érzésem, hogy tulajdonképpen nem is egy havonta megjelenő folyóirat az, ami kell. S főleg nem csupán pedagógiai kérdésekkel foglalkozó szervre van szükség. Abból a tételből indulok el, hogy pedagógusaink nem lehetnek csak iskolamesterek, akik a négy fal között oktatják és nevelik a nebulókat. Ha kulturális életéről beszélünk, akkor talán a pedagógusok azok, akikre elsősorban támaszkodni kell. Ezért gondolom, hogy olyan lapra, olyan hetilapra van szükség, amely ugyan elsősorban pedagógiai, iskolai kérdésekkel foglalkozik, de mivel eljut — és mindent meg kell tenni, hogy eljusson — minden jugoszláviai magyar pedagógushoz, általános kulturális kérdéseket is kell tárgyalnia: az iskolán kívüli népművelés, ismeretterjesztés kérdését, a kulturális élet szervezését, a művelődési egyesületek, csoportok, szervezetek, intézmények életét. Tehát tágul a kör: nemcsak a pedagógusok lapja lenne ez, hanem mindazoké, akik nálunk a kultúra munkásai. S akkor számíthatunk arra, hogy a lap olvasójává válik mindenki, aki életszükségletének tartja művelődését. Ebben az esetben pedig nem hiányozhatnak a lapból azok a rovatok sem, melyek szorosan vagy kevésbé szorosan fűződnek ehhez: műkedvelés, színház, film, zene. Nem hiányozhat egy irodalmi rovat sem, melynek fő feladata az új könyvek bemutatása lenne, persze foglalkozhatna olyan irodalmi kérdésekkel is, melyek szélesebb körben számíthatnak érdeklődésre. A tv elterjedtsége, népszerűsége megköveteli, hogy egy ilyen lap a képrádió műsorával is foglalkozzék, bírálat és ismertetés formájában. S a rádió egész műsora is megérdemli a kritikát. Jó novella, néhány vers egészíthetné ki a lapot, s persze hírek a kulturális életből, jó irodalmi riportok, interjúk, viták, ankétok... Rengeteg téma, számtalan lehetőség.

Egy új, kulturális kérdésekkel foglalkozó lap tehermentesítené napi- és hetilapjaink kulturális rovatait, egyben bővítené a választékot. Azt kellene adnia, amit mások nem adnak, nem adhatnak. A hangsúly persze az iskolai életen, a pedagógián lenne, de részben azért, hogy a pedagógusoknak komplett lapot nyújtsunk, részben pedig hogy hiányt pótoljunk, minden kulturális kérdést figyelemmel kíséror hetilapra van szükség.

Már papírra vettem ezeket a sorokat — közvetlenül Bori cikkének megjelenése után —, amikor értesülök, hogy a Prosvetni pregled című hetilap magyar kiadásban is meg fog jelenni. Persze, míg nem látom a lapot, nem mondhatok róla semmit. De azt hiszem, hogy egy ilyen, szigorúan szaklap nem oldja meg a problémát. Főleg, ha olyan álláspontról szemléljük a dolgot, mint amit fenti írásomban kifejtettem.

Író képe a címdalán

Ez a cím mindent elmond, de hozzá kell tennem, hogy a Képes Ifjúság címdalán jelent meg a legnagyobb élő magyar írók egyikének, Németh Lászlónak a fényképe.

Szemrevaló színésznők, énekesnők és énekesek, divatfiúk, fél- és háromnegyed-meztelenségek képei díszítik manapság a képeslapok címdalát, ezért megnyugtató, hogy a Képes Ifjúság Németh László fényképét közli. Nem azért, mert ifjúsági lapról van szó, hanem általában:

akármennyire esztétikusnak tartok egy szép női testet, ruhában vagy ruha nélkül, azt hiszem, hogy inkább jó írók, mint jó nők képét kellene a kis- és nagykorú közönségnek nyújtani.

Megalkuvó irodalom

Vitára ingerlő, mi több, kihívó cikket írt néhány héttel ezelőtt Igor Mandić a zágrábi Vjesnikben. (Azóta sem szállt szembe vele senki...) Azt állítja, hogy a mai horvát irodalom konformista. A próza menekül a valóságtól: a múlttal foglalkozik, folklorisztikus témákat választ vagy ellegórikus formába bújlik, sőt egyszerűen odébbáll, ha társadalmi kérdésekről van szó. A költészet megkerüli a valóságot, és hermetikus nyelvével csak egy szűk körhöz szól. A horvát kritika, Mandić szerint, elhanyagolja a valóságot: nincs eszmei alapja, ideológiailag semleges, következőképp par excellence konformista. A regényírók és novellisták egy másik világban élnek; műveikben nem hízelegnek a valóságnak, de félnek tőle, ezért menekülnek az aiszoposzi nyelvbe. A költők úgy kerülgetik az életet, mint macska a forró kását; hermetikusan zárt nyelvük konformizmusukról árulkodik. A kritikusok ideológiai és politikai álláspont nélküli teoretikusok, csupán a „polgári filozófiák korhadtt építményére” támaszkodnak. Nálunk, Mandić szerint, még nincsen marxista kritika.

A konformizmus — fejezi be cikkét a Vjesnik munkatársa — nem bánt mindenkit. Tulajdonképpen el is halványul az egyes művek nagy sikere mellett. De — teszi fel a kérdést a cikkíró — vajon az irodalomnak fel kell aprózódnia, vagy valami nagyot kell jelentenie a mai társadalom életében? S mivel szerinte az utóbbi tétel áll, felveti a mai horvát irodalom konformizmusának témáját.

Ha Igor Mandićnak ez a véleménye — lelke rajta, küzdjön, hadakozzék, lázadozzék és lázítson. Ne legyen konformista legalább ő. Csak-hogy gyanúsak azok az utak, melyeken jár, alapos okunk van kételkedni igazában, állításában. Persze, ennek a kérdésnek a megvitatására hozszú, alapos tanulmányra van szükség, ezen a helyen azonban meg kell elégednünk a következőkkel:

Tulajdonképpen az irodalom feladatának értelmezéséről, az írói szabadság elismeréséről van szó. Arról, hogy az író szabad egyénnek tekintjük-e, aki a maga lelkiismerete, belátása szerint ír, alkot, vagy esz-köznek egy társadalmi erő kezében. Az irodalom elképzelhetetlen az írói alkotás szabadsága nélkül, a választás, az állásfoglalás, a belső kényszer szabadsága nélkül. És ez azt jelenti, hogy mind a valósághoz való viszonya (micsoda vulgáris, profán kifejezés ez itt!), mind pedig stílusa, nyelve, kifejezőeszközei az ő választásától függnék.

Van Mandić cikkében egy mondat, mely sok mindent megmagyaráz. Furcsa, hogy maga a cikkíró nem vette észre. Vajon — kérdezi Mandić — a vázolt helyzetnek csak az írók az okai, mert esetleg elfogyott az alkotóerejük, vagy az egészben külső, társadalmi-politikai nyomás jeleire bukkanhatunk?

Az irodalom persze nem lebeg ég és föld között, mindenestre a földhöz van közelebb. Hát akkor hogyan hatnának rá a földi erők, melyeknek nyomát Mandić fentebb idézett kérdésfeltevésében ugyanúgy megtaláljuk, mint a mai horvát irodalomban. De még ebben a helyzetben is döntő kérdés marad, vajon elismerjük-e, hogy az író, a művész alkotó-e, aki értékekkel ajándékozza meg, gazdagítja az emberiséget, vagy katona, akinek taktikai és stratégiai szempontból megfelelő álláspontra kell helyezkednie a valóságnak nevezett ellenséggel szemben. Ezt a rég eldöntött dilemmát állítja fel újra Mandić — a korszerűség nevében. Ebben

a dilemmában azonban egyedül a társadalom az, amely, úgy látszik, Mandićot érdekli, mert írásából az tűnik ki, hogy ezt tartja mindennek-felelt-valónak. S ha az irodalom megkerüli a valóságot, a társadalom életének kérdéseit, akkor megalkuvó. Elnézést, de nem lehet így megszabni az irodalom feladatait, még kevésbé lehet olyan munkára fogni, amely nyilvánvalóan másra tartozik.

Tegye fel a kérdést Mandić, hogy a társadalomtudomány és mindazok a tudományágak, melyeknek a társadalommal kellene foglalkozniuk, mit csinálnak. Megkerülik-e a valóságot? S akkor beszélhetünk arról, hogy hol kell keresni a konformizmust.

Szerző és kritika

Aki alkotásával a nyilvánosság elé lép, annak vállalnia kell azt is, hogy műve nemtetszést vált ki, rámutatnak hibáira, műveit sikertelennek tekintik. Ezzel nem a kritika szent jogait védem, csupán az evidens helyzetet akarom jelezni. És hozzátenném, hogy az alkotó erejét, önmagába és művébe vetett hitét, de emberi és művészeti alázatát, tisztaságát is bizonyítja, mennyire tudja elviselni az elmarasztalást vagy a vereséget.

Vojo Terić például a Borbának írt levelében tiltakozott az ellen, hogy a lap kritikusa negatív véleményt mondott Grad című regényéről. Látványosan objektív kifogásokat emel a kritika ellen, de mindentől eltekintve úgy hiszem, ezzel elveszti az emberi és írói hitelét.

Nem az alkotó dolga az, hogy a nyilvánosság előtt megvédje a maga művét a kritikától. Nem az alkotó dolga szembehelyezkedni bírálóival. Hova jutott volna az irodalom, ha alkotók és kritikusok párbeszéde folyna Homérosz óta? Más az, ha a szerző emberi méltóságát, becsületét éri sérelem, s a bírósághoz fordul; ekkor ugyanis nem hivatkozhat esztétikai szempontokra. Am Terić esetében nem erről van szó. A Borba kritikusa Terić könyvét mint irodalmi alkotást marasztalta el — s ilyen esetben legfeljebb más kritikusok véleménye lehet érdekes, nem a szerző levele a lap szerkesztőségéhez. Ez kétségtelenül a szerző gyengeségét bizonyítja.

S ezzel levennem a dolgot napirendről, ha nem fordult volna elő hasonló eset házunk táján is, csakis sokkal súlyosabb formában. Itt már teljesen irodalomon kívül eső területre sodródott az ügy, s nem is történhetett más, mint hogy annak a teljes emberi és erkölcsi vereségével végződött, aki az ügyet a maga hibátlanságának és sérthetetlenségének nevében kirobantotta.

Színházak hanyatlása

A múltkor arról írtam ebben a rovatban, hogy baj van a Novi Sad-i Szerb Népszínházzal: nincs közönsége. A színház két legutóbbi bemutatója valamelyest magyarázatot ad az egyébként sem nagyon érthetetlen jelenséghez. Aleksandar Popović Razvojni put Bore Šnajdera (ami mégsem Schneider, ahogyan a 7 Nap hozzáértő színikritikusa nevezi) című darabját — a kritika szinte egyértelmű megállapítása szerint — tönkretette a rendezés. (Jómagam a darab nyolcadik előadását láttam, s mondhatom, nem mindenben találtam helytállóknak a megjegyzéseket; a bemutató óta valószínűleg változtattak egyet-mást a játékon.) Tabi László vígjátékát, melyet a Szerb Népszínházban Válás magyar módra címmel játszottak, s ezzel olyan mozzanatot emeltek ki, ami nem lényeges ebben az esetben, általános vélemény szerint igen rosszul választották, mert — mint a Borba kritikusa, Petar Popović is megállapítja —

nem képviseli a mai magyar drámairodalmat. Ilyen választással nem azt érzük el, hogy a szerb közönség megismerje és megszeresse a magyar színdarabokat, hanem éppen az ellenkezőjét.

A rossz rendezés és a rossz darabválasztás kétségtelenül elriasztja a közönséget a színháztól.

A titogradi Népszínház Svetozar Ćorović Zuluméar című darabjának bemutatásával — a Borba kritikusa szerint — helyrehozhatatlan hibát követett el, s annak tanúbizonyságát adta, hogy művészi értékű alkotások helyett a giccsben, olcsó szórakozásban, elavult darabokban látja a kiutat a repertoárpolitika zsákutcájából.

Baj van a két szarajevói színházban is.

A Népszínház opera- és balettegyüttesének tizenegy tagja felmondott, mert elégedetlenek fizetésükkel. A Kis Színházban a művészeti tanács tagjai egymás után nyújtják be lemondásukat tisztségükről Mirko Kovač „Osipate se polako, vaša visosti” című darabja miatt, melyet Salih Topić igazgató betiltott a kiskorúak számára. Arra a kérdésre, hogy miért csak a bemutató után döntött ilyen értelemben, az igazgató kijelentette, hogy nem alakíthatott ki végleges véleményt, mielőtt az előadást nem látta.

Egy igazgató, aki a bemutató után alakítja ki véleményét arról a darabról, melyet az ő igazgatása alatt működő színházban játszanak!

A belgrádi Jugoszláv Drámai Színház hosszú válság után talált magának igazgatót Bojan Stupica, a neves rendező személyében. Talán ezzel megoldódik a színház problémája is. Igaz, amikor néhány évvel ezelőtt ugyancsak hosszabb válság után Eli Fincit választották igazgatóvá, ugyanazt a reményt fűzték személyéhez. De ő sem tett csodát. Tesz-e majd Stupica?

Sorolhatnánk tovább a hazai színházak ezekhez hasonló ügyeit. A színházak válsága nyilvánvaló. Túl sok helyet igényelne, ha szemügyre vennénk mindazt, ami a válságot előidézte. Végső ideje azonban radikálisan hozzálátni a megoldások kereséséhez. Mert a jelenlegi helyzet előbb-utóbb még súlyosabbá válik, s ennek nemcsak a színházak és a drámairodalom, hanem a közönség és a kultúra látja kárát.

Még egy kísértet

Dr. Aleksandar Kostić, a neves szexológus a Politikában hosszabb cikkben fejtegette Henry Miller Ráktérítőjének, Baktérítőjének és más írásainak erkölcsi oldalait abból az alkalomból, hogy szerbhorvát fordításban is megjelentek. Főleg az ellen van kifogása, hogy a fordítók azokat a bizonyos szavakat is lefordították, s leírták úgy, ahogy a nép fiai mondják. Dr. Kostić fel van háborodva. Felszólította a közzéadását, hogy koboztassa el Henry Miller trilógiáját.

Dr. Kostić a nemiség kérdésének ismert szakértője. Könyveiben szigorúan tudományos alapokon áll, Henry Miller pedig egy közönséges, egy közönséges, na, író, bohém. S hát amit szabad Kostićnak szigorúan tudományos alapon, azt nem szabad Millernek irodalmi alapon. Hozzá kell tennem, hogy Kostić művei szerbhorvát nyelven jelentek meg, tehát nem kellett őket fordítani, viszont azokat a bizonyos szavakat latinul használja, s nem fordítja le a nép nyelvére. A nép bűnös nyelvére.

És most a legfontosabb: dr. Kostić egy irodalmi alkotás betiltását követeli 1968-ban, amikor ez a mű úgyszólván az egész világon megjelent, kapható, fordították, kiadták, olvassák és elismerik művészeti értékeit. Amikor már ott sem tilos, ahol megjelenésének idején betiltották. És szó sem lehet arról, hogy Miller könyvét a pornográfia kategóriájába sorolhatnánk, hacsak nem adunk a csuhások véleményére.

Nemrégem írtam valami hasonlóról ebben a rovatban a niši egyetemisták lapjával kapcsolatban. Szóval vannak kísértetek. Mindig feltámadnak. Es mindig támadnak. Ha nincs Čangi, akkor jó Henry Miller is. Mert a tiszta erkölcsre vigyázni kell. Főleg, ha népnnyelven vétének elene. A latin nem számít, az eleve erkölcsös. S szégyellje magát a nép, hogy ezekről a dolgokról nem latinul beszél, mint dr. Kostic. Aki pedig a nép nyelve miatt szégyelli magát, szalad az ügyészségre.

Tomán László